

PORTUGISISKA AFRIKA MELLAN SCYLLA OCH CHARYBDIS

Av docent MAGNUS MÖRNER

»KOLONIALISM» och »kolonialist» är begrepp som i våra dagar får en allt vidsträcktare användning som skällsord. Det objektivt berättigade i en så gränslös semantisk nedvärdering kan kanske diskuteras. Kvar står i varje fall det faktum att kolonialtermernas ohjälpliga bankrutt ackompanjerar avslutningen på en femhundraårig epok, karakteriserad av europeiskt initiativ och europeisk dominans, på gott och ont, i alla jordens länder. Det var det lilla Portugal som igångsatte denna skickesediga expansion, och förra året firades i Lissabon med mycken pompa femhundraårsminnet av upptäcktsfärdernas berömde initiativtagare Dom Henrique o Navegante (Sjöfararen), prinsen som från sitt tillhåll i Sagres i sydligaste Portugal dirigerade de små karavelernas framträngande mot söder utefter Afrikas kust.

Men Portugal har som utomeuropeisk makt också lyckats överleva flera av sina yngre rivaler och på Afrikas karta blir Angola och Moçambique allt ensammare vid sidan av alla självständiga afrikanska stater eller territorier på

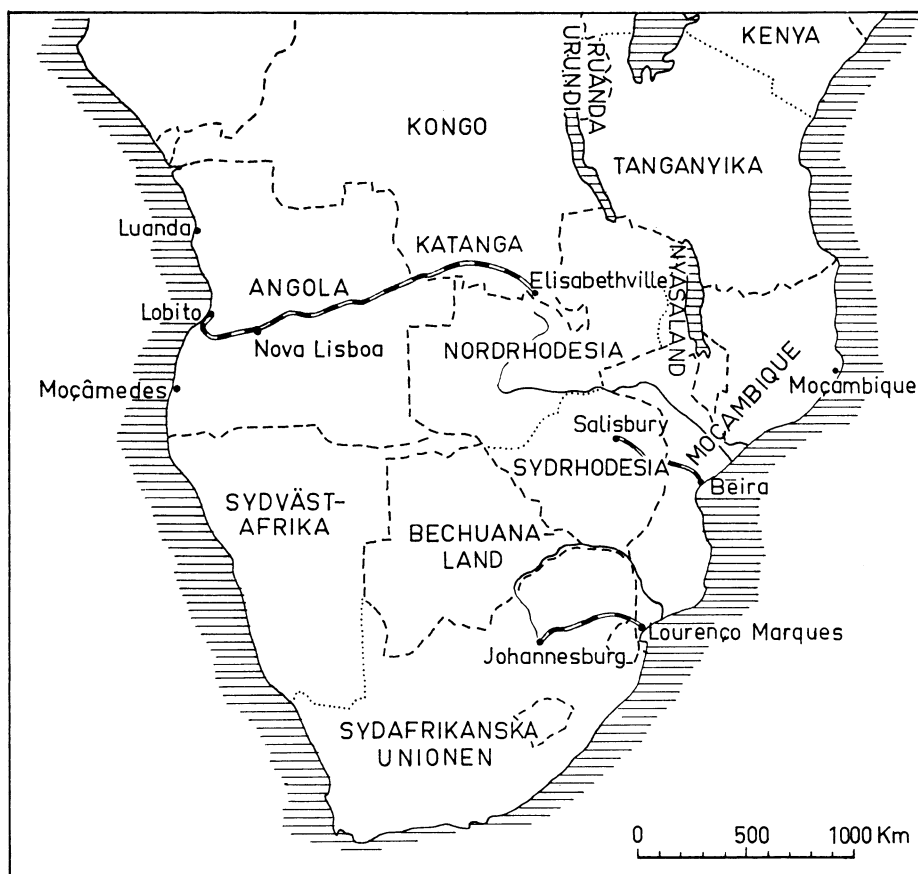
lagstadgad väg mot självständighet. Att världen just nu fått en eftertrycklig påminnelse om den saken beror knappast på Dom Henrique-jubileet utan snarare på en annan Henrik Sjöfarare, den sensationelle »piraten» kapten Henrique Galvão. Angola och Moçambique som jämte några smärre territorier (Portugisiska Guinea, Kapverdeöarna, öarna São Tomé och Príncipe i Guineabukten) utgör Portugisiska Afrika, är på ett sätt som just nu förefaller symboliskt belägna mellan det systematiska negerförtryckets Sydafrikanska union och den lössläppta negernationalismens kaotiska Kongo. De gängse karaktäristikerna av förhållandet mellan vit och svart i Portugisiska Afrika varierar mellan anklagelser för slaveri och terror och formliga lovsånger över portugisernas tolerans och en rasharmoni utan motstycke. Utan att göra anspråk på att kunna fullt rättvist fördela ljus och skugga skall likväl här ett försök göras till en snabbskiss av det portugisiska Afrika av i dag mot dess historiska bakgrund.

Hela den oändligt långa afrikan-

ska kustremsan från trakten av Senegal i nordväst till kusten av Kenya i öster utgjorde ännu åtskillig tid efter Vasco da Gamas Indienfärd 1498 en portugisisk intressesfär. Både i Kongo och Etiopien föreföll de smidiga portugiserna på väg att med diplomatins vapen förvärva kontrollen över gamla inhemska statsbildningar. Men just i fallet Kongo visade det sig dessvärre att portugisisk vänskap och mission gick hand i hand med en allt hänsynslösare slavhandel, och förhoppningarna om en kristen negerstat i Kongo under portugisiskt beskydd stäcktes brutalt. Från 1570-talet framåt var det i stället Angola som var portugisernas viktigaste stödjepunkt på Afrikas västkust, och där fick slavhandeln från första början fria händer. Vid den tiden var Brasilien på väg att bli den viktigaste av Portugals kolonier. Detta var tack vare sockerodlingens uppsving men när tillgången på indian-slavar för plantagerna sinade framstod negerslaveriet i Brasilien liksom på andra håll i Nya världen helt enkelt som en ekonomisk nödvändighet. Därför blev Angola, som »bara» låg 40–60 dagsresor från Brasilien och vars bantubefolkning ansågs särskilt arbetsduglig och följaktligen stod högt i kurs på slavmarknaden, ett direkt komplement till Brasilien. Intressegemenskapen mellan de två portugisiska kolonierna var så stark att när holländarna på 1640-talet erövrade Angola, en till större delen av bra-

silianska kolonister bekostad expedition gav sig i väg från Rio de Janeiro för att återerövra Angola åt den portugisiska kronan, vilket också lyckades. Fram till omkr. 1850, då slavtrafiken äntligen upphörde, hade åtminstone 3 milj. angolaner instuvats i slavskeppen för att göra skräckresan till Nya världen. Att Angola alltjämt, också för afrikanska förhållanden, är så ytterst glest befolkat som det är, 3 inv. per km² (afrikanskt genomsnitt 7, Sverige 16), brukar sättas i samband med denna väldiga avtappning. Under hela slavtrafikens epok nöjde sig portugiserna i Angola i stort sett med att hålla några befästa orter besatta, främst det 1576 grundade São Paulo de Luanda, under århundraden den enda europeiska staden på Afrikas västkust. Slavhandeln ledde emellertid till straffexpeditioner och småkrig som i någon mån kartlade inlandet.

På Afrikas östkust var slavhandeln inte heller något okänt näringsfång, men det var där framförallt araberna som redan långt före Vasco da Gamas ankomst till östaden Moçambique 1498 förvärvat kontrollen över handeln i såväl slavar som andra afrikanska bytesvaror. Den långa kampen mellan araber och portugiser på kusten av Kenya, Tanganyika och Moçambique var ett led i Portugals gigantiska och under 1500-talet anmärkningsvärt framgångsrika ansträngningar att behärska Indiska Oceanens handelsvägar och kuster. Be-

fästa städer som Moçambique och Sofala utgjorde hörnstenar i detta portugisiska system. Men på 1600-talet gick det portugisiska väldet i Asien förlorat sånär som på enstaka handelscentra såsom Goa och Macao. Därmed förlorade den portugisiska strandremsan i Östafrika med hett och osunt klimat det mesta av sitt raison d'être, och den lilla kolonin råkade i fullständigt förfall.

Vid mitten av 1800-talet föreföll

alltså Angola och Moçambique nära nog bortglömda av världen. 1854 inträffade emellertid i Luanda en egensinnig engelsk missionär vid namn David Livingstone. Det inledde i själva verket en ny epok. Livingstones märkliga färd från Angola till Zambeziflodens mynning i Moçambique dit han anlände 1856 rullade upp frågan vem det inre av kontinenten på dessa breddgrader egentligen tillhörde. Slaveriet blev av Livingstone brännmärkt inför

världsopinionen, och vid den tiden hade emancipationsprocessen inte mer än inletts i de portugisiska besittningarna. Men Livingstone hade rönt mycken välvilja av portugiserna och var själv till en början välvillig i sina omdömen om dem. »Ingenstans i Afrika råder ett så gott förhållande (is there so much goodwill) mellan europeer och infödda», konstaterade han på tal om Angola. Längre fram i tiden kom emellertid Livingstone i sin kampanj mot slaveriet att med åtskillig hätskhet behandla portugiserna. Kanske bidrog därtill också att de portugisiska historikerna inte alltid ville medge engelsmannen prioritet när det gällde hans forskningsfärder i Afrikas inre. Ett faktum är att två färgade köpmän från Angola på portugisiskt uppdrag 1806–14 gjorde turen till Moçambique fram och åter, och flera portugisiska expeditioner hade under tidernas lopp trängt djupt in i landet.

I Livingstones spår följde emellertid på 1870-talet en rad portugisiska upptäcktsexpeditioner med ganska påtagligt politiskt syfte. Serpa Pinto, Hermenegildo Capelo och Roberto Ivens kan som upptäcktsresande väl mäta sig med mera kända anglosaxiska kolleger. De anspråk som Portugal 1886 började resa på de vidsträckta territorier som motsvarar den nuvarande Centralafrikanska federationen, hade därför väl så god täckning som många av de anspråk som övriga europeiska makter med fram-

gång framförde då det kom till Afrikas uppdelning. Men man var för sent ute. Berlinkonferensen om Kongo 1884–85 hade så gott som ignorerat Portugals intressen. Norr om Kongofloden fick portugiserna nöja sig med den lilla enklaven Cabinda. Vad beträffar Portugals anspråk på områdena mellan Angola och Moçambique strandade de 1890 på ett bryskt brittiskt ultimatum. Det var inte Angola–Moçambique utan Kap–Kairo som skulle förenas.

I själva verket kunde portugiserna skatta sig lyckliga att de slapp så pass lindrigt undan som de gjorde i stormakternas Afrikarusch och att de fick behålla de områden som de alltjämt besitter. Delagoabukten vid Moçambiques sydgräns utgör en förträfflig naturlig hamn, och britterna försökte därför införliva dess stränder med sin sydafrikanska koloni. Den franska presidentens skiljedom räddade emellertid området åt Portugal, och hamnstaden Lourenço Marques fick snabbt ökad betydelse. Brittisk-tyska planer på delning av Portugals afrikanska kolonier kom 1898 till uttryck i en hemlig fördragsklausul och var återigen aktuella så sent som 1914, men världskriget kom emellan.

Det var inte bara det portugisiska moderlandets politiska och militära svaghet som gjorde att också Portugals traditionelle bundsförvant Storbritannien så hänsynslöst satte sig över de portugisiska intressena

i Afrika. Det var nog också så, att de gängse skildringarna, alltsedan Livingstone, av förfallet och negrernas ömkliga tillstånd i Portugisiska Afrika, satt spår även i politikernas attityder. Det hjälpte föga att slaveriet gradvis avskaffades i Angola och Moçambique, en rättslig process som avslutades 1878. Portugals liberala regim gjorde nu ett aktningsvärt försök att hävda negrernas rätt att utan varje tvång utbjuda sin arbetskraft. Men i praktiken skulle negrernas kontrakterade arbete ofta få former som nära påminde om slaveri. 1899 stadgade en statlig förordning klart och tydligt arbetsplikt för negrerna. Några år senare föranledde skildringar av de kontrakterade angolansernas behandling på ön São Tomé en formlig internationell skandal.

Föraktet och hotet från utlandet framkallade under åren omkring sekelskiftet en verklig kraftanstängning från portugisernas sida för att rycka upp de afrikanska kolonierna ur deras dvala. Kraftfulla militärer och administratörer som António Enes och den legendariske hjälten Mousinho de Albuquerque pacificerade definitivt både Angola och Moçambique, varefter en förvaltningsreform satte in. I Moçambique var det dock tre kolonialkompanier, vilkas koncessioner täckte drygt $\frac{2}{3}$ av landets areal, som rätt länge främst var ansvariga för både näringsliv och förvaltning. För män som Enes och Mousinho, samtida till Cecil Rhodes, var det

en självklar sak att den materiella exploateringen av kolonierna åt de vita sköt andra hänsyn åt sidan. Efter införandet av republiken 1910 kom emellertid ledarna för Portugals kolonialpolitik att alltmer beakta också de sociala problemen, negerbefolkningens behov av mer humanitär behandling. Guvernör Norton de Matos i Angola var en företrädare för en för sin tid uppläst kolonialism. Under 1920-talet föreföll kolonierna också att vara på väg mot viss självstyrelse. Men den portugisiska republikens finansiella och politiska fiasko tillät ingen rätlinjig och framgångsrik kolonialpolitik. När Dr. António Oliveira de Salazar 1926 började uppbyggandet av sin diktatur, sin »Estado Novo», indrogs kolonierna till fullo i hans omstöppning av den portugisiska staten.

Sin kolonialpolitik har Salazar i teoretiskt avseende grundat på en högstämd nationalistisk filosofi som samtidigt visat sig förträffligt tjäna taktiska politiska syften. Det portugisiska väldet inklusive de afrikanska och asiatiska besittningarna är ett och odelbart, det finns bara ett slags medborgarskap, det finns bara en statsstyrelse i detta »imperium utan imperialism». I författningen av 1951 har detta fått ett uttryck däri att kolonierna hädanefter utgör integrerande delar av Portugal, s. k. »provincias ultramarinas». De styrs av generalguvernörer vilka i sin tur lyder under ministern för »ultramarina»

ärenden i Lissabon. Rådgivande och delvis representativa organ saknas inte i den portugisiska förvaltningsapparaten för dessa provinser men spelar ingen avsevärd roll. Det säger sig självt att tanken på gradvis ökad autonomi är absolut utesluten inom ramen för detta system. Provinsterminologin, f. ö. för en tid använd också på 1830-talet, hjälper Salazar bl. a. att avvisa varje försök till kontroll av den portugisiska kolonialförvaltningen från FN:s sida i enlighet med § 73 i dess stadga. Om i internationella sammanhang den infödda befolkningens status i de portugisiska besittningarna kommer på tal hänvisar Portugals talesmän bara till den omständigheten att kulturtillhörighet, inte hudfärg är avgörande för den portugisiska medborgarens status. Med stolthet pekar man på frånvaron av rasdiskriminering i de portugisiska besittningarna och framhåller att Portugal som utomeuropeisk makt alltid främst väglett av en strävan att sprida det kristna budskapet och portugisisk kultur.

Enligt James Duffy, författare till en nyligen utkommen, skarp-sinnig analys av Portugisiska Afrikas historiska utveckling och nu-läge, utgjorde Angola och Moçambique för den nya regimen på samma gång vördnadsbjudande historiska museiföremål och en direkt utmaning till Estado Novo att visa vad den förmådde.

På det materiella området har

Salazarregimen i stort sett bestått detta prov med heder. En svensk handelsdelegation som 1955 besökte Angola och Moçambique understök att »den snabba ekonomiska utvecklingen samt det stort upplagda och målmedvetna uppbyggnadsarbetet (göra) områdena i fråga attraktiva ur såväl export-som importsynpunkt, och detta både på kort och på längre sikt». Redan andra världskriget medförde i Angola och Moçambique liksom i en del andra transoceaniska länder en kommersiell blomstring som dock var av mera ytlig natur. Med tanke på detta och på Angolas låga utvecklingsgrad skrev den numera så famöse Henrique Galvão, f. d. kolonialadministratör, i en volym som utkom i Lissabon 1952: »Om det är ett faktum att Angolas ekonomiska välstånd är en propagandamyt som missbrukats i farliga synpunkters tjänst, så är det likaledes sedan några år tillbaka ett faktum att handeln blomstrar, man skulle kunna säga ett faktum som skapat tilltro till en illusion.» Under det senaste årtiondet har emellertid otvivelaktigt den ekonomiska utvecklingen varit snabb både i Angola (areal 3 gånger så stor som Sveriges, 4,5 milj. invånare) och Moçambique (areal hälften så stor som Angolas, men drygt 6 milj. invånare). Bägge områdena är framförallt jordbruksländer som bl. a. exporterar kaffe, bomull, sisalhampa, majs och kopra. Fisket är också jämförelsevis viktigt. Mellan

1920 och 1940 var det i Angola diamantutvinningen (bolaget Diamang) som utgjorde grundvalen för kolonins ekonomi, men relativt sett har denna export fått minskad betydelse.

Angola och Moçambique som vid tiden för Salazars makttillträde utgjorde en ekonomisk belastning för moderlandet går numera med ett överskott som tillåter betydande statliga investeringar i dammar och kraftverk, hamnar, järnvägar och andra samfärdsmedel. Den statliga utvecklingsplanen för Portugal under åren 1953–1958 inbegrep kapitalinvesteringar på 200 milj. US \$ i de afrikanska provinserna, en 1959 inledd sexårsplan räknar med ytterligare 360 milj., delvis avsedda för olika kolonisationsprojekt. Ett välplanerat och stort upplagt sådant kolonisationsprogram för både vita och svarta jordbrukare vid Limpopofloden i södra Moçambique är ett av resultaten av regimens ansträngningar hittills. I Angola har på Celaplatån med dess för vita invandrare goda klimat ett likaledes statligt kolonisationsprogram igångsatts. Man inser lätt hur viktigt det vore för Portugal om en större del än hittills av utvandrarströmmen av utarmade jordbrukare kunde länkas till denna portugisiska besittning.

Angola och Moçambique har i sin ekonomiska utveckling emellertid också påverkats av den ännu mycket snabbare ekonomiska expansionen i angränsande områden, Syd-

afrikanska unionen, Syd-Rhodesia, Katanga. Naturen har försett Portugisiska Afrika med några av kontinentens bästa hamnar, Luanda och Lobito i Angola, Lourenço Marques och Beira i Moçambique. Sedan 1929 förbinds Katanga av Benguela-järnvägen med Lobito, där alltså kongolesisk kopparmalm utskapas. Liknande funktioner fylls av Beira för Centralafrikanska federationen och av Lourenço Marques för gruv- och industriområdena i Transvaal. I enlighet med den s.k. Transvaal-Moçambiquekonventionen (1909, förnyad 1928) tillförsäkras Lourenço Marques utskeppningen av 47,5% av detta områdes utförsel. Detta dock på det krassa villkoret att Witwatersrand Native Labour Association skall ha rätt att rekrytera 65–80 000 arbetare årligen i Moçambique för arbete i gruvorna. Också Syd-Rhodesia har tillstånd att importera arbetskraft från Moçambique. Vid sidan av denna legala utvandring förekommer emellertid också en kanske ännu mer omfattande illegal. Samtidigt är särskilt i det folkfattiga Angola just bristen på arbetskraft det kanske allvarligaste hindret för den ekonomiska expansionen!

Den viktigaste orsaken till emigrationsfenomenet är säkerligen skillnaden i lönenivå mellan Portugisiska Afrika och dess mer utvecklade grannländer. Det ligger nära till hands att jämföra med den mexikanska emigrationen av jordbruksarbetare, legal och illegal, till

Förenta staterna. Emellertid bör frågan också ses mot bakgrunden av det sätt på vilket den svarta arbetskraften överhuvudtaget utnyttjas av portugiserna, förhållanden som gång efter annan väckt häftig både inhemsk och utländsk kritik. Den öppenhjärtiga, av regimen mörklägda rapport i ämnet som kapten Galvão på officiellt uppdrag framlade för den portugisiska nationalförsamlingen 1947 och som genast gjorde honom persona non grata, utgick just från utvandringen vilken jämte de inföddas undernäring och brist på hälsovård enligt Galvão gjort arbetskraftsbristen mycket mera kännbar än den bort vara. Av bristen på arbetskraft följde så behovet av tvångsarbete vars kusliga sidor Galvão oförväget skildrade i grälla färger.

Salazar införde 1928 en ny arbetslag för de infödda vilken avsevärt modifierade den redan omnämnda förordningen från 1899 och som i stort sett behållit sin giltighet. Den skiljer på tre slags arbete för de infödda: som »voluntários», dvs. efter avtal direkt med arbetsgivaren, som »contratados», dvs. efter ett av myndigheterna kontrollerat avtal som i regel innebär arbete utanför hemtrakten samt som tvångsarbetare. Det sistnämnda får dock endast förekomma i tre fall: när det gäller offentliga arbeten som utförs i de inföddas eget intresse, som straffarbete samt som kompensation för utebliven skatt. Att dessa bestäm-

melser trots diverse detaljföreskrifter mot missbruk, ibland kan tillämpas med högst olyckliga följder är givet. Varje inföding skall också kunna uppvisa ett identitetskort, »caderneta», där hans anställningsförhållanden redovisas. Vi känner igen företeelsen från Sydafrikakravallerna 1960. Om vederbörande inföding kan påvisa sex månaders anställning under året anses han därmed i princip ha fullgjort sin arbetsplikt, som i Estado Novo inte bara av ekonomiska utan även moraliska skäl anses åligga individen.

Att avge något bestämt omdöme om den infödda arbetskraftens faktiska läge i Angola och Moçambique just nu är på grundval av de mycket motstridiga uppgifter som står till buds helt enkelt omöjligt. Situationen är emellertid påtagligt värre i Angola där den särskilt kännbara bristen på arbetskraft naturligtvis föranleder en hårdare exploatering. Det är också värt att hålla i minnet att medan den numeriska relationen mellan »civiliserade» och infödingar 1950 var 135 000 mot 4 milj. i Angola med dess för vita drägligare klimat, den i Moçambique var 75 000 mot 5,9 milj. Sedan dess har ju den vita immigrationen i Angola ytterligare avsevärt ökat och det stegrade ekonomiska tempot där fortsatt att öka efterfrågan på infödda kroppsarbetare inom olika näringsgrenar.

Vad vi möter i Angola och Moçambique är helt enkelt en i kolonialhistorien mycket vanlig men

inte desto mindre tragisk företeelse av stor räckvidd. De invandrade kolonisterna, till en början i försvinnande minoritet jämfört med urinvånarna, kräver att få exploatera dessas arbetskraft för att själva få en kompensation för sin utvandring i form av höjd levnadsstandard och för att överhuvudtaget kunna upprätta ett samhälle jämförbart med moderlandets. Infödingarna däremot saknar till en början de nödiga förutsättningarna och incitamenten för att låta sig inlemmas i en fri penninghushållning. Tvångsarbetet av vad art det vara må blir då ur de invandrades synpunkt oundgängligt, åtminstone temporärt. Emellertid övergår det mycket lätt till en tradition vars riktighet ingen längre vågar ifrågasätta. Statsmakten blir under sådana förhållanden, även om skyddet av de infödda skulle ingå i dess målsättning, hänvisad till att endera lagstiftningsvägen med vissa modifieringar sanktionera den faktiska situationen eller också låta lagarna förestavas av höga, humanitära ideal som den inte förmår eller kanske ens på allvar försöker omsätta i verkligheten.

När det gäller de moderna Angola och Moçambique gör sig emellertid också andra tendenser gällande i samband med den senaste tidens vita invandring. Många slår sig ned i jordbrukskolonier där de inte kommer och inte heller avses komma i egentlig beröring med de infödda utan hänvisas till eget

kroppsarbete. Andra åter söker sig till vissa serviceyrken där de intar de inföddas platser. Det är här frågan om fenomen som med tiden också de kan komma att beröra den infödda befolkningen negativt men på helt annat sätt än när det gäller tvångsarbetet. I den mån som en bofast vit jordbruksbefolkning kommer att leva relativt isolerad från de färgade samtidigt som konkurrens uppstår mellan vita och färgade inom vissa yrken skapas onekligen förutsättningar både för rasdiskriminering och allmän spänning mellan raserna. Däremot behöver någon konkurrens om jorden såsom i Kenya inte på länge befaras. En del observationer tyder i varje fall på att den traditionellt så toleranta portugisiska attityden i rasfrågor numera inte helt undgått att påverkas av menliga influenser från grannarna i Sydafrika och Centralafrikanska federationen.

Emellertid är just den traditionella toleransen i rasfrågor något som portugiserna av i dag är mycket stolta över. Rasblandningen under tidigare skeden, som väl helt enkelt var en följd av bristen på vita kvinnor, sägs nu ha varit resultatet av en medveten politik i rasjämlighetens tecken. Det portugisisk-afrikanska samhällets invånare är i administrativt och rättsligt avseende uppdelade i två kategorier: dels civiliserade, dvs. de vita, halvbloden och de s. k. »assimilados» = infödda som inför myndigheterna styrkt att de behärskar

portugisiska och har en viss kulturell och ekonomisk kapacitet, dels »indigenas», dvs. återstoden av bantubefolkningen. Den första kategorin besitter fulla medborgerliga rättigheter sådana de nu är i Estado Novo, den andra kategorin gör det inte och administreras av speciella förvaltningsorgan. Vidare är »indigenas» i juridiskt avseende endast i vissa delar underställda portugisisk lag. I övrigt skall vederbörande bantufolks rättsliga sedvänjor tillämpas. Det kan inte vara någon lätt sak att avdöma sådana mål, särskilt som mycket etnografiskt forskningsarbete på det rättsliga gebitet ännu återstår att göra. De portugisiska infödingadministratörerna anses emellertid i regel vara dugliga — och de är relativt talrika. Ett intimt samarbete förekommer med stamhövdingarna. Det för afrikanska förhållanden unika lugnet bland infödingarna i Angola och Moçambique *behöver* ingalunda vara resultatet av repressalياهو och speciellt hårdhänta polismetoder.

Enligt den officiella portugisiska argumenteringen skall assimiladosystemet utgöra den metod varigenom de afrikanska provinsernas befolkning skall integreras. I så fall återstår oändligt mycket att göra. 1950 utgjorde assimilados knappt en procent av samtliga infödda. Faktum är också att trots hastig utbyggnad av skolväsendet under de senaste åren endast en mindre del av barnen i skolåldern överhu-

vudtaget kan få den elementära skolunderbyggnad som erfordras för att så småningom uppnå en assimilados' status. Att helt basera de s. k. indigenas' administration på stamtillhörighet kan också anses otidsenligt. I de större städerna som Luanda och Lourenço Marques med deras snygga och prydliga europeiska kvarter finns också växande svarta slummar. Dessas invånare har inte hunnit »civiliseras» men samtidigt för alltid ryckts lös från det gamla stamsamfundet, och det finns överhuvudtaget flera mellanstadier mellan assimilado och indigena. Därför har en av den portugisiska regimens egna teoretiker, Marcelo Caetano, yrkat på att utdelningen av befolkningen ersätts av en fyrdelning. På tal om assimiladosystemet förtjänar också återges en episod som berättats av en infödd centralafrikansk intellektuell, Ndabaningi Sithole, i en nyutkommen bok. Sithole frågade en rasfrände från Moçambique vad han tyckte om assimiladosystemet. Tja, sade den andre, portugiserna tyckte det var ett misstag av Gud att göra afrikanen afrikansk. De försöker nu rätta till detta misstag, men hur det är föredrar folk att vara sig själva och att accepteras som sådana. När Sithole framhöll att det dock var åtskilliga som blev assimilados och därefter accepterades av de vita, replikerade den andre, att portugiserna inte alls accepterade afrikanen, bara den portugis som de inympat i honom.

I vilket fall som helst måste assimilado-systemet åtminstone ha fyllt ett viktigt syfte, nämligen att genom absorbering av de inföddas intelligentsia minska den inhemska nationalismens utvecklingsmöjligheter. Först på allra sista tiden har man överhuvudtaget hört talas om en radikal infödd oppositionsrörelse i Angola och Moçambique. Tidigare existerande afrikanska organisationer har varit lojala och stått under nära statlig uppsikt. En illegal organisation som nu låter tala om sig är FRAIN (Frente Revolucionário Africano para a Independência Nacional das Colônias Portuguesas) som 1960 bl. a. avhöll en konferens i Tunis. Några medlemmar ådömdes nyligen dryga straff i Luanda. Ledaren Jaime Guilmore uppges även av en Salazarregimen mycket fjärran källa vara kommunist. Det har f. ö. sitt intresse att det portugisiska kommunistpartiets kongress 1957, vars akta utgivits i Moskva, fattade en resolution som yrkade på de afrikanska territoriernas rätt till omedelbar självständighet. Det beslöts också att kommunistiska celler skulle bildas bland bantus. I en kongressrapport illustrerades afrikanernas förhållanden bl. a. med utdrag ur Galvãoos mörklägda redogörelse från 1947.

Emellertid finns det säkerligen också oppositionsrörelser av avsevärt mer moderat karaktär. Tiden får utvisa om en framtida regimförändring i Portugal eventuellt kommer att medföra en omsvängning när det gäller de bärande principerna i dess kolonialpolitik. Så länge som den nuvarande portugisiska regimen består är emellertid Portugal, ensam bland Europas kolonialmakter, fast beslutet att inte ge efter för den framstormande afrikanska nationalismen, lika litet som man velat ge efter i fallet Goa. Hållbarheten i den teoretiska argumenteringen för en sådan ståndaktighet kan förvisso diskuteras. Det är emellertid inget tvivel om att den portugisiska attityden inspireras av en historiskt och religiöst baserad extrem nationalism som väl kan mäta sig med den nyväckta afrikanska. Därigenom och alla övriga olikheter till trots är intresse- och ödesgemenskapen mellan Portugisiska Afrika och den afrikanerstyrda Sydafrikanska unionen i allra högsta grad påtaglig. Samtidigt ger det kaotiska Kongo en dystert antydning om vilket alternativ som kan finnas till en stram och autoritär förvaltning i länder där de nationella strävandena inte har tillgång till en kvalificerad infödd elit.

6. 2. 1961